

Politik Kerte Belirli Toplumsal Formasyonlar: Kapitalistleşme Sürecindeki Toplumsal Formasyonlar İçin Bir Açıklama Modeli

İnan AKDAĞ¹

Özet

Toplumsal formasyonlar, tarihsel olarak ekonomi, politika ve ideoloji kertenin bileşiminden oluşan yapı, sınıflardan oluşan *özne* ve bu ikisinin kesişim noktası olan *pratikten* biçimlenmektedir. Toplumsal formasyonlar, tarihin belirli bir momentinde, ekonomi, politika ve ideoloji kertenin eklenmesinden yapıyı oluşturmaktadır. Eklenen yapıda temel ekonomi, üstyapı ise politika ve ideoloji kertenin eklenmesinden oluşmaktadır. Toplumsal formasyonlar, tarihsel olarak, kertenin birinin başat olarak eklenmesi biçiminde bütünsel bir yapı oluşturmaktadır. Kapitalistleşmiş toplumsal formasyonlar, ekonomi kerte başat toplumlar iken kapitalistleşme sürecindeki toplumsal formasyonlar politika kerte başat toplumlar olarak gerçeklik kazanmaktadır. Kapitalistleşme sürecindeki toplumsal formasyonlar, ontolojik olarak, kapitalistleşmeyi bir varlık sebebi saymaktadır. Kapitalistleşmenin gerçekleşmesi için politika, işlevsel bir araç olmaktadır. Politika aracılığıyla, kapitalistleşme sürecindeki toplumsal formasyonlar, kapitalistleşmeyi hızlandırmaya çalışmaktadır. Bu toplumsal formasyonlarda politika, ekonomi, hukuk, ideoloji ve diğer tüm toplumsal katmanları belirlemektedir. Bu çalışmanın kapsamı, kapitalistleşme sürecindeki toplumsal formasyonlar ve politikanın bu toplumsal formasyonun bütünlüğünü sağlamadaki rolüdür. Çalışmanın hipotezi, ekonomik kertenin egemen olduğu kapitalistleşmiş toplumsal formasyonların aksine kapitalistleşme sürecindeki toplumsal formasyonlarda politika, belirleyici nesnel bir kertedir. Politik-kerte egemen toplum modeli işlevsel bir modeldir ve temel ideolojik imgesi, kapitalistleşmedir. Bu model, ekonomi altyapı üzerine yükselen toplum modelinin reddi değil, tarihsel olarak politik kertenin başat olduğu ve yine ekonomi temelli toplum modelidir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Formasyon, Politik Kerte, Ekonomik Kerte, Kapitalistleşme, Devlet

Social Formations Which Are Determined by Political Instance: An Explanation Model for Social Formations Which Are in The Process of Capitalization

İnan AKDAĞ¹

Abstract

Social formations are historically formed by the structure which is determined by combining economic, political, and ideological instances and the subject which is emerged by classes and the practice which is constituted by the structure and the subject. Social formations create the structure which is articulated by economic, political, and ideological instances in the definite historical moment. Articulated structure is constituted by both economics in the base and politics and ideology in superstructure. Social formations historically create a wholistic structure with a dominant instance among instances. When capitalized social formations are economic-instance-dominant societies, social formations in the process of capitalization are political-instance-dominant societies. The societies in the process of capitalization ontologically seize on a notion of capitalization as basis of existence. Politics is a mean for capitalization. Social formations in the process of capitalization try to accelerate capitalization through politics. Politics determines all social instances like economics, law, ideology etc. in these social formations. The cover of this study is the societies in the process of capitalization and, the role of politics with which it provides wholistic social formation. The hypothesis of this study is that unlike economic-instance-dominant capitalized social formations, politics is a determining objective instance in the social formations in the process of capitalization. The model of political-instance-dominant society is a functionalist one and main ideological image is capitalization. This model is not rejection of society model which is founded upon economic base. It is the model of society which is historically founded upon political instance.

Keywords: Social Formation, Political Instance, Economic Instance, Capitalization, State

GİRİŞ

Bütün toplumsal formasyonlar varlığını tıpkı bir organizma gibi sürdürmeye çalışır. Toplumsal formasyonlar çeşitli kertelerin¹ -ekonomi, politika, ideoloji- bir bütünüdür. Kerteler, toplumsal formasyonun üretimi ve yeniden üretimini sağlamaktadır. Kerteler, tarihsel olarak eklenmektedir ve yine tarihsel koşullara göre kertelerden biri başat hale gelebilmektedir. Bu toplumsal formasyon için sine qua non² bir durumdur. Çünkü toplumsal formasyon, teleolojik olarak varlığını korumak dürtüsüne sahiptir. Düzeylerden birisi, tarihsel olarak bu teleolojik ontolojiye olanak sağlamaktadır. Ancak bu durum, kertelerin diğerlerinin önemsiz olmasını gerektirmez. Yalnızca başat olan düzey, diğer düzeylerin de bütünlüğünü sağlayarak, toplumsal formasyonun teleolojisine katkı sağlamaktadır.

Toplumsal formasyonlar, ekonomi temelli, politik ve ideolojik üstyapıya sahip canlı birer organizmadır. Sınıflı bir toplumda toplumsal formasyonun teleolojisi, köleci ve feodal toplumlarda artık-ürün ve kapitalist toplumda artı-değerin yukarı transferidir. Bu durum toplumsal formasyona ekonomi belirlenim vermektedir. Ancak nesnel koşullardan dolayı ekonomik teleolojiyi sağlamak için dönemsel olarak politik veya ideolojik kerte öne çıkabilmektedir. Bundan dolayı bu tip toplumsal formasyonlara, politika başat toplumsal formasyon veya ideoloji başat toplumsal formasyon da denilebilir. Bu tip toplumsal formasyonlar, tarihsel gelişimin birer ürünü ve sonucudur. Tarihsel oldukları için incelenen verili toplumsal formasyon, değişik biçimler alabilmektedir. Bu toplumsal formasyonların özü veya cevheri yoktur. Toplumsal formasyonlar yalnızca tarihsel birer olgudur.

Toplumsal formasyonların aldığı biçim bir yanıyla mekânsal farklılaşmaya da tabidir. Mekânsal olarak kapitalistleşmiş toplumsal formasyonlar ve kapitalistleşmemiş toplumsal formasyonlar farklı biçimler almaktadır. Kapitalizmin temel taşıyıcısı olan piyasa sistemini geliştirdiği için kapitalistleşmiş toplumsal formasyonlar, ekonomi başat toplumsal formasyonlardır. İçerdiği tüm üretici güçler yeterince gelişebildiği için koşulları ekonomi belirlemektedir. Nesnel üretim ilişkileri ve öznel üretici güçler, toplumsal formasyonu, ekonomik kertenin bütünleştirmesine yol açmaktadır.

Kapitalistleşme sürecindeki toplumsal formasyonlar, kapitalistleşmeyi henüz tamamlayamadığı için ve önlerinde bir hedef olarak kapitalistleşmiş toplumsal formasyonlar olduğundan, arayı kapatmak için politik belirlenimli toplum modeline dönüşmektedir. Bu toplumsal formasyonlar geç kapitalistleşmiş formasyonlar olmalarından kaynaklı olarak varlığını ve gelişimini sürdürebilmek amacıyla politik kararlar yoluyla bütünselliğini korumaktadır. Üretim ilişkilerinin arasında devlet, politik karar alma süreci ile bu ilişkileri geliştirme, taraflarını belirleme, manipüle etme, düzenleme gibi işlevler üstlenmektedir. Dolayısıyla bu toplumsal formasyonlar işlevsel formasyonlardır. İşlevi, küresel düzlemde varlığını korumaktır. Bu çerçevede bu toplumsal formasyonlar, politik belirlenimli toplumsal formasyonlardır.

Bu çalışmanın kapsamı, kapitalistleşme sürecindeki toplumsal formasyonlar ve politikanın bu toplumsal formasyonun bütünlüğünü sağlamadaki rolüdür. Çalışmanın hipotezi, ekonomik kertenin egemen olduğu kapitalistleşmiş toplumsal formasyonların aksine kapitalistleşme sürecindeki toplumsal formasyonlarda politika, belirleyici nesnel bir kerte'dir. Politik kerte egemen toplum modeli işlevsel bir modeldir ve temel ideolojik imgesi, kapitalistleşmedir. Bu model, ekonomi altyapı üzerine yükselen toplum modelinin reddi değil, tarihsel olarak politik kertenin başat olduğu ve yine ekonomi temelli toplum modelidir.

Kavramsal Çerçeve, Yöntem ve Literatür

Toplumsal formasyonlar, tarihsel olarak ekonomi, politika ve ideoloji kertelerinin bileşiminden oluşan yapı, sınıflardan oluşan *özne* ve bu ikisinin kesişim noktası olan *pratikten* biçimlenmektedir. Somut durumun somut tahlili için, iktisadın ceteris paribus³ yaklaşımı ile parametrelerden birisini analiz etmek, bilimsel yöntemde yardımcı bir yaklaşım olacaktır. Bu çalışmada yöntem olarak, özne ve pratik sabit kabul edilip, yapı ele alınmıştır. Dolayısıyla bu çalışma, tarihsel bir yönteme sahip değildir. Yapıyı oluşturan kerteler içerisinde cisimleşmiş ilişkilerin biçimi irdelenmiştir. Cisimleşmiş ilişkilerin bütünü, ekonomi ve politika kerteleri açısından çalışmanın analiz boyutunu oluşturmaktadır.

¹ Kerte, sosyal bilimlerde düzey anlamına gelmektedir. Literatürde düzey, kerte adıyla kavramsallaştırılmıştır.

² Lat. Olmazsa olmaz.

³ Lat. Diğer değişkenler sabit.

Klasik yaklaşımda toplumsal formasyon, ekonomi temelli, politika ve ideoloji üst yapı bir yapı boyutu içermektedir. Yapısalcı ekol, toplumsal formasyonu yalnızca yapı boyutu ile ele almaktadır ve bu boyuttan toplumsal bütünü inşa etmektedir. Ancak bu çalışma, yukarıda belirtildiği şekliyle toplumsal formasyonu, yapı, özne ve pratik bütünlüğü içinde kabul etmektedir. Dolayısıyla çalışma, kapitalistleşme sürecindeki toplumsal formasyon olgusunu yapı boyutu ile analiz etmekte ancak yapısalcı yaklaşım taşımamaktadır. Olguyu yalnızca yapı boyutu ile ele almak pratik bilimsel yaklaşımdan ileri gelmektedir. Bu çerçevede çalışma, yapısalcı bir bakış açısına sahip değildir. Çalışma incelenirken, olgunun tarihsel boyut içerisindeki konumu gözden kaçırılmamalıdır. Ayrıca çalışmayı, farklı yaklaşımlar, özne ve pratik çerçevesinde, tekrar ele alarak, farklı bir çerçevede tasvir edebilir. Literatür, belirlenim konusunda tarihsel olarak farklı önermeleri varsaymıştır. Klasik Marksistler, Yapısalcı Marksistler ve Post Marksistler belirlenim konusunda farklı varyantlarla ortaya çıkmışlardır. Klasik Marksistleri anlamak için Karl Marx ve Friedrich Engels'in tezlerine bakmak gereklidir. Klasik Marksizm, toplumsal yapıyı ekonomik altyapı ve politik, ideolojik üstyapı şeklinde bir formasyon olarak tanımlamıştır. Bu anlayışta, yapının kerteleri arasında *bağımlılık* vardır ve ekonomi temel belirleyici kteredir.

F. Engels (2000a: 13), klasik Marksizmin kertelerin dizilişi hakkında önermesini şu şekilde açıklamıştır; "Tüm tarih yeniden incelenmeli, değişik toplum biçimlerinin varoluş koşulları -onlara karşılık düşen politik, hukuksal, felsefi, dinsel vb. görüşleri ortaya çıkarmaya girişmeden önce- ayrıntılı olarak gözden geçirilmelidir."

Burada Engels, varoluş koşulları olarak ekonomik temele işaret ederken bunun üzerine yükselen üst yapı olarak da politik, hukuksal, felsefi, dinsel vb. kerteleri vurgulamıştır. Yine F. Engels (2000a: 15); "...materyalist tarih anlayışına göre, tarihte en sonunda belirleyici etken, gerçek yaşamın üretimi ve yeniden üretimidir. Marx da ben de bundan daha çoğunu asla ileri sürmedik. Bundan ötürü, herhangi bir kimse bunu ekonomik etken biricik belirleyici etkendir diyerek bozarsa, bu önermeyi anlamsız, soyut, saçma bir söze dönüştürüyor demektir. Ekonomik durum temeldir, ama üstyapının çeşitli öğeleri -sınıf savaşımının politik biçimleri ve sonuçları...hukuksal biçimler, özellikle de bu gerçek savaşımın onlara katılanların beyinlerindeki yansımaları, politik, hukuksal, felsefi teoriler, dinsel görüşler ve daha sonra bunların dogma sistemlerine gelişmeleri- de tarihsel savaşımın gidişinde etkilerini gösterirler ve birçok durumda özellikle onların biçimlerini belirlerler."

Burada Engels, toplumsal formasyonda ekonominin temel olduğunu, ancak bunun son kertede belirleyici olduğunu vurgulamıştır. Dönemsel olarak üst yapı kertelerinin de belirleyici olabileceğini ileri sürmüştür. Bu çalışma, tam olarak, söz konusu yaklaşımdan hareketle, kapitalistleşme sürecindeki toplumsal formasyonlarda, ontolojik olarak kapitalistleşme gerçekleşene kadar politik kertenin belirleyici olduğunu hipotez olarak savunmaktadır.

K. Marx, toplumsal yapı anlayışını en açık olarak *Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı* eserinin önsözünde belirtmiştir. Yapıyı alt yapı ve üst yapı olarak iki kısımda belirleyen Marx, temel değişimin maddi alt yapıda yaşandığını ve bu değişimin üst yapıya yansındığını ileri sürmüştür. K. Marx'a göre (1993: 23);

"Varlıklarının toplumsal üretiminde, insanlar, aralarında, zorunlu, kendi iradelerine bağlı olmayan belirli ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri, onların maddi üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesine tekabül eden bir hukuki ve siyasal üstyapının üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur. Maddi hayatın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel hayat sürecini koşullandırır."

K. Marx, 1857 yılında hazırladığı, *Grundrisse Ekonomi Politğin Eleştirisinin Temelleri* adlı eserde kertelerin dizilişi konusuna bir açıklık getirmiştir. Bu çalışmada Marx, belirlenimci bir tutum benimsemiştir. Bu eserinde Marx (2004: 44) şu görüşleri ileri sürmüştür;

"*Ekonomik kategorileri, tarihsel bakımdan belirleyici rol oynadıkları sıra ile ele almak olanaksız ve yanlış*. Onların ele alınıp sırasını belirleyen şey, tam tersine, modern burjuva toplumda aralarındaki ilişkilere ve burada sıra, doğal sıranın tersi olup, tarihsel evrim boyunca birbirlerini izledikleri sıraya uymamaktadır. *Söz konusu olan, değişik toplum biçimlerinin birbirini izlemesinde, iktisadi bağıntılar arasında tarihsel olarak kurulan ilişki değildir (Tarihsel hareketin bulanık bir anlayışı). Söz konusu olan, bunların, modern burjuva toplum çerçevesi içindeki eklemelenmesidir*".

Burada Marx, kertelerin eklememesine vurgu yapmıştır. Kertelerin eklememesi, değişik toplumsal formasyonlarda değişik biçimlerde gerçekleşmektedir. Bu eklememesine bağlı olarak toplumsal formasyon, ekonomi başat toplumsal formasyon, politika başat toplumsal formasyon veya ideoloji başat toplumsal formasyon biçimlerinde kendisini ortaya koyabilir. Elbette, temel ekonomi olmakla birlikte, tarihsel olarak kertelerin eklememesi, Engels'in yukarıda belirttiği üzere politika veya ideoloji üst yapı belirleyici de olabilir.

Yapısalcı yaklaşım, kerteler arasında *görece özerkliği* savunmuş ve toplumsal bütünü oluşturan politika ve ideoloji kertelerinin son kertede ekonomik kerteyle bağlı olduğunu savunmuştur. Böylece Post Marksizme yol açılmıştır. Bir üstyapı kurumu olan politika ve ideoloji de toplumsal formasyonda, dönem dönem etkili kertelerdir. Louis Althusser'e göre (2014: 42);

“Üstyapının katları son kertede belirleyici değildir, temelin etkililiği tarafından belirlenir; eğer (henüz tanımlanmamış) kendi tarzlarında belirleyici olurlarsa, bunu ancak temel tarafından belirlenmiş olarak yapar. Üstyapı katlarının etkililik (ya da belirleme) göstergeleri, temelin son kertedeki belirleyiciliği ile belirlenmiş olarak iki biçimde düşünülmüştür. 1) Üstyapının temel karşısında “görece özerkliği” vardır 2) Üstyapı “karşılık olarak temeli etkiler.”

Post Marksistler ise kertelere daha farklı bir yaklaşım içerisindedir. Post Marksistler, ekonomik, politik ve ideolojik kertelerin *özerkliğini* savunmaktadır. Toplum, her kertesini veya düzeyi, dikişli olarak birbirine tutturulmuş bir bütündür. E. Laclau ve C. Mouffe'a göre (2017: 87);

“Sık sık kullanacağımız “dikiş” kavramı psikanalizden alınmıştır...Dikiş kavramını politika alanına uyarlarken, işte bu ikili hareketi vurgulamaya çalışacağız. İçinde işledikleri alanlar toplumsalın açıklığıyla, bütün gösterenlerin nihai sabitsizliğiyle belirlendiği ölçüde, hegemonik pratikler dikişleyicidirler.”

Liberaller ise genel olarak müdahaleci olmayan bir devlet anlayışını *hukuksal* perspektiften savunmuşlardır. John Rawls (1999) ve Ronald Dworkin (1977), tarafsız devlet -ya da minimal devlet- dolayısıyla politik belirlenimsiz bir toplum modelini varsayımlarıdır. Hakların korunduğu, eşitlikçi, özerk bir toplum ütopyasını ileri sürmüşlerdir. Doğal olarak, kerteleri post Marksistler gibi özerk olarak ele aldıkları zaman ve ekonomi temelli bir toplumsal formasyon anlayışından ontolojik olarak uzaklaştığı zaman, sınıfsal hiyerarşilerin var olmadığı bir toplum ütopyasında, liberal ilkeler geçerlilik kazanabilir. Ancak, toplumsal formasyonu, özellikle kapitalistleşmemiş toplumlarda, bir arada tutan rıza ve zor dengesine dayalı iktidar ilişkilerinin var olduğu toplumlarda liberal ütopyanın kendisi realizmden uzak, romantik bir toplum tahayyülü olmaktadır. Denebilir ki, kapitalistleşme merdiveninin alt kısımlarındaki ülkeler için liberal varsayım, özellikle minimal devlet anlayışı, tamamıyla *hukuksal kerte* temelli bir toplumsal formasyon varsayımı olarak kalmaktadır.

Sonuç olarak, toplumsal formasyonlar çeşitli kertelerin eklememesinden oluşmaktadır. Kerteler, temel olarak, alt yapı ekonomi, üst yapı politika ve ideoloji kertelerinden oluşmaktadır. Tarihsel olarak toplumsal formasyonlar farklı biçimlerde eklemelenmektedir. Kural olarak ekonomi belirleyici kertedir. Ancak dönemsel olarak üst yapı kerteleri olan politika ve ideoloji kerteleri de temele etki yapabilmektedir. Bu çalışmada ele alınan olgu olan kapitalistleşme sürecindeki toplumsal formasyonlar için üst yapı kertesini kabul edilen politika belirleyici toplumsal formasyonlar hipotezi ileri sürülmüştür. Politika belirleyici toplumsal formasyonlar, tarihsel olarak geçici bir momente işaret etmektedir ve teleolojik ontolojisi gereği kapitalistleştikten sonra asli biçimi olan ekonomi belirleyici toplumsal formasyon şekline dönüşeceklerdir. Dolayısıyla, politik belirleyici tarihsel formasyonlar, diğer olgular gibi tarihseldir ve gelişim geçici olgulardır.

Kapitalistleşme Sürecindeki Toplumsal Formasyonlarda Politik Kertenin Belirlenimciliğine Olanak Sağlayan Ekonomik Kerte

John Rawls, kamusal malların üretiminde ve kamu ekonomik sektöründe politik kertenin önemini vurgulamıştır. Rawls'a göre (1999: 239); kamusal malların tahsisinde ve finanse edilmesinde alınan kararlar politiktir. Buradan, kapitalistleşme sürecindeki ülkelerde, devletin ekonomi kerte içindeki egemenliğinden, politika kertesinin belirleyici olduğu hipotezimizin alt yapısı oluşturulabilir. Kapitalistleşme sürecindeki toplumsal formasyonlarda ekonomik süreç, politik süreçle sağlanmaktadır. Bunu anlamak için toplumsal formasyonların yapısına bakmak gereklidir.

Toplumsal formasyonlar, üretim ilişkileri ve üretici güçler üzerine inşa olmaktadır. Louis Althusser'e göre (2005: 54); üretim ilişkileri, üretim araçlarına sahip olanlar ile sahip olmayanlar arasındaki tek

tarafli dağılımdır. Kapitalist bir toplumsal formasyonda, üretim ilişkileri, bir yanda üretim araçları sahipleri, bir başka ifadeyle burjuvazi ile üretim araçlarına sahip olamayanlar kısaca emek gücü arasındaki ilişkidir. İlişki, Althusser'in de vurguladığı gibi tek taraflıdır. Üretim ilişkisinin tek taraflı olması, koşulları politik olarak tek taraflı belirleme gücü vermektedir. Bu politik güç, aynı zamanda üretim araçlarına sahip olacakları da belirleme yetkisi sağlamaktadır. Kapitalistleşme sürecindeki toplumsal formasyonlarda bu politik güç; devlettir.

Kapitalist ekonomik sistemde, kapitalistleşme sürecindeki toplumsal formasyonlar için temel sorunsal *ilkel* veya *ilksel birikim*dir. Andre Gunder Frank'a göre (1978: 238), kapitalistleşen ülkelerin dört temel sorunsalı vardır; birinci olarak, ilkel birikim; ikinci olarak, eşitsiz yapı ve üretici güçler; üçüncü olarak, kapitalist birikimin, krizler yoluyla, beklenmeyen dönüşümü; dördüncü olarak, bitmeyen sınıf mücadelesi. Kapitalistleşmiş toplumsal formasyonlarda ilkel birikim, 1800'lerden önce, burjuva sınıfının piyasa koşullarında ekonomik faaliyetlerle gerçekleşmiştir. Yine bu ülkeler, emperyalizm yoluyla ilksel birikimlerini sağlamıştır. Dolayısıyla bu toplumsal formasyonlar, ekonomi başat bir toplumsal formasyona sahip olmuşlardır. Bir başka ifadeyle tarihsel koşullar, kapitalistleşmiş toplumsal formasyonlarda, *ekonomi kerte* temelli eklemelenmiştir.

Yukarıdaki Andre Gunder Frank'ın kapitalistleşme sorunsalı üzerine koyduğu temellere yakından bakıldığı zaman; kapitalistleşme sürecindeki toplumsal formasyonlar için, ilkel birikim yeni başladığı için burjuvazinin oluşturulması, üretici güçlerin geliştirilmesi bir başka ifadeyle emek gücünün geliştirilmesi, kapitalistleşme yoluyla beklenmeyen gelişimde krizleri önlemek ve gerçekleşen sınıf mücadelesi ancak politik kararlarla olanaklıdır. Dolayısıyla, kapitalistleşme sürecindeki toplumsal formasyon, tarihsel olarak *politik kerte* temelli eklemelenmiştir. Politik kerte, bu toplumsal formasyonlar için, girişte de belirttiğimiz gibi teleolojik ontolojisi gereği, sistemin varlığını sürdürmesi ve geliştirmesi için en temel gerekli fonksiyondur.

Burjuvazi oluşumu, kapitalistleşme sürecindeki toplumsal formasyonlar için hayati önemdedir. Böylece, bu yolla, ilksel birikimini sağlayacak aktörleri belirlemektedir ve küresel ekonomi yapıyla eklemelenme sağlanmaktadır. Bu yanıyla, kapitalistleşme sürecindeki toplumsal formasyonlar, ekonomik kerte politik kerte aracılığıyla tepedenci bir yaklaşımla biçimlendirmektedir. Kapitalistleşmiş toplumsal formasyonlar, ekonomik kerte politik kerte aracılığıyla aşağıdan bir yöntemle geliştirmiştir. Geçimlik ev ekonomisi üretiminden pazar için üretime, aşağıdan gelişen burjuvazi aracılığıyla, ekonomi koşullarında geçiş sağlanmıştır. Richard Drayton'un (2019: 342) belirttiği gibi; Batı burjuvazisinin politik bilinci oluşmuşken Avrupa dışı burjuvazi, metropolit burjuvazi biçiminin sadece bir türeviydi ve kültür alışverişi sonucunun ürünleriydi. Hiçbir zaman, Batı dışı burjuvazi, Batı burjuvazisinin tarihsel partneri olmamıştır. Bu çerçevede, Batı dışı burjuvazi veya kapitalistleşme sürecindeki toplumsal formasyonlarda burjuvazi, politik süreçle inşa edilmiş bir olgudur.

Eşitsiz yapı ve üretici güçler de politik kertenin bir sonucudur. Eşitsiz yapı küresel düzeyde farklı toplumsal formasyonlar arasında gözlenmektedir. Bazıları gelişmiş üretici güçlere sahipken diğerleri yeterince üretici güçlerini geliştirmemiştir. İçsel üretim ilişkileri ile dışsal değişim ilişkileri arasında hiyerarşik bir düzenleme gerçekleşmiştir (Frank, 1978: 254). Bu çerçevede, küresel düzlemde toplumsal formasyonların dizilişi politik bir sürecin sonucundadır. Kapitalistleşme sürecindeki toplumsal formasyonlarda, küresel pozisyona uygun olarak üretici güçlerin tahsis edilmesi politik bir sürecin sonucudur. Bağımlılık Okulu'nun terminolojisi ile modelleme yaparsak, merkez ve çevre ülkelerin dizilişi ekonomik kertenin bir sonucu iken, çevre ülkenin, çevre niteliğinden çıkıp yarı çevre veya merkez ülke konumunu alması, politik sürecin yansımasıdır. Bu duruma Rusya'yı örnek verebiliriz. 1917 Ekim Devrimi sonucu Sovyetler Birliği, hızla geri tarım ülkesi veya çevre ülke olma vasfından çıkıp ileriki süreçte bir süper güç olarak merkez ülke olmuştur. Bu gelişmenin temelinde temelinde 1917 Ekim Devrimi vardır ve bu durum politik bir süreçtir. Daha sonra izlenen ekonomi politikaları da politik kararların bir sonucu olmuştur. Theda Skocpol'un (2008: 3) ileri sürdüğü gibi; toplumsal devrimler, güç ve özerkliği, devrim öncesi döneme göre, artmış ulusları doğurmaktadır. Kısaca, kapitalistleşme sürecindeki toplumsal formasyonlar için durum, politik kerte belirlenimlidir. Yine devrimlerin yanında, eşitsiz küresel yapının bir sonucu da savaşlardır. Eşitsiz gelişme sonucu ortaya çıkan I. ve II. Dünya Paylaşım Savaşları bu eşitsiz gelişmenin bir sonucudur. Savaşlar da politik bir süreçtir. Savaş teorisyeni Carl Von Clausewitz'in (2011: 45) vurguladığı şekliyle; savaş, başka araçlarla sürdürülen politik bir olgudur. Eşitsiz küresel yapı sonucu ortaya çıkan durum, politiktir.

Kapitalist birikimin, krizler yoluyla, beklenmeyen dönüşümü de sonucu itibarıyla politik bir olgudur. Kapitalizm, genişleme, daralma ve kriz süreçlerinden oluşan uzun dalgalı şekilde ilerlemektedir.

Uzun Dalga teorisi kuramcısı N. Kondratieff'e göre (2010: 29) kriz ertesi genişleme dönemi, savaş ve devrimler ile başlamaktadır. Bu çerçevede, krizlerle ilerleyen kapitalizm, önemli politik olaylar tarafından ilerlemektedir. Yine Kondratieff'in (2010: 32) ileri sürdüğü gibi; bu savaş ve devrimler, dışsal veya rastlantısal değil içsel birer özelliştir.

Bitmeyen sınıf mücadelesi de kapitalistleşme sürecindeki toplumsal formasyonlar için politik kerte belirlenimi vermektedir. K. Marx ve F. Engels'in (2018: 52) belirttiği üzere; "Şimdiye kadarki bütün toplumların tarihi (yazılı tarih), sınıf mücadelelerinin tarihidir." Bu voluntarist tanımlama, sınıf mücadelesinin politik karakterini, ekonomik ve ideolojik karakteri ile vermektedir. Kapitalistleşme sürecindeki toplumsal formasyonlar, yukarıda burjuvazi sınıfının oluşumu noktasında belirttiğimiz gibi, tepeden, politik bir süreçle gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla bağımlı sınıf, işçi sınıfının da oluşumu burjuvazinin oluşumundan ayrı düşünülemez ve aralarındaki mücadeleyle birlikte tüm bu süreç politiktir. N. Poulantzas da (2004: 39) devletin, üretim ilişkileri ve sınıf mücadelesi içinde belirleyici rolünü vurgulamaktadır. Politik kerte belirlenimli bu süreci, kapitalistleşme sürecindeki toplumsal formasyonlar için bir açıklama modeli olarak kullanabiliriz.

Kapitalistleşme Sürecindeki Toplumsal Formasyonlar İçin Bir Açıklama Modeli: Politik Kerte Belirlenimli Toplumsal Formasyonlar

Kapitalistleşme sürecindeki ülkelerdeki politik kerte belirleniminin egemen olmasının temel sebebi, devlete olan ihtiyaçtır. Özellikle kapitalist sistemin iki temel kutbundan birisi olan burjuvazi, devlete iki sebeple ihtiyaç duymaktadır. Birinci olarak; devlet, burjuvazinin ihtiyaç duyduğu birçok kaynağın sahibidir ve ikinci olarak; devlet, toplumda ana düzenleyicidir ve burjuvazi için koşulları, o, belirlemektedir (Gill, 2008: 182). Bir başka ifadeyle, kapitalistleşmiş ülkelerin aksine kapitalistleşme sürecindeki toplumsal formasyonlarda burjuvazinin oluşum koşulları ekonomik sürecin nesnel bir sonucu değil, politik bir sürecin öznel sonucudur. Politik özne olarak devletin, himaye yoluyla kendi burjuvazisini oluşturmakta olduğunu yukarıda incelemiştik. Özellikle iktidara gelen siyasal parti, politik olarak, kendi burjuvazisinin gelişimini teşvik etmektedir. Bu çerçevede, kapitalistleşme sürecindeki toplumsal formasyonlarda burjuvazi, politik irade sonucu oluşturulmaktadır. Kapitalistleşmiş toplumsal formasyon bir diğer ifadeyle Batı dünyasında burjuvazi, kendi kendine varlık bulmuş ve daha sonra devlet içerisinde otorite kurmuştu. Kapitalistleşme sürecindeki toplumsal formasyonlarda ise burjuvazi, kendi kendisine piyasa koşullarında gelişim gösterememektedir ve politik kertenin bir organı olan devlet ve onun himayesi ile sermaye birikimini sağlamaktadır.

Devletin gerek üst düzey siyaset gerek gündelik yaşam içerisindeki değişik kurumları, hesaplama yöntemlerini, pratikleri ve imgesellikleri tesis etme, bütünleştirme ve yeniden üretmede rolü vardır (Jessop, 2018: 14). Politik kerte belirlenimli toplumsal formasyonları açıklamak, burjuvazinin oluşumunu anlamak için bir devlet perspektifi oluşturmak gereklidir. Devlet ve kerteler arasındaki ilişki konusunda üç farklı perspektif söz konusudur. Klasik Marksizm, K. Marx ve F. Engels (2018: 46); "modern devlet gücü, tüm burjuva sınıfının ortak işlerini yürüten bir komiteden ibarettir." yaklaşımıyla devletin, ekonomik kerteyle *tam bağımlılığını* savunmuştur. Ancak K. Marx'ın, devleti, sınıflardan görece özerkleştiren bir devlet durumu olarak Bonapartist devlet yaklaşımının olduğu da belirtilmelidir (Marx, 2016). A. Gramsci de (2000: 273); K. Marx'ın Bonapartist devlet modelinden esinlenerek, Sezarist Devlet modelini ileri sürmüş ve devletin Sezarist devlet olması için sınıflar arasında bir denge olması gerektiğini belirtmiştir. Gramsci de Marx gibi bu modelde görece özerk bir devlet anlayışını savunmuştur. Ancak burada belirtilmesi gereken nokta, gerek Marx'ın gerekse Gramsci'nin görece özerk devlet modeli, tarihsel momentin bir anına aittir ve asıl olan, kural olarak devletin, güçlü sınıf etkisine girmesidir. Yapısalcı Marksistler ise örneğin N. Poulantzas (2004) devleti, maddi çekirdek artı sınıf mücadelesi olarak tanımlamış ve buradan hareketle, kertelerden, sürekli *görece özerk* anlayışına ulaşmıştır. Weberyan gelenek, genelde devlet ve kerteler arasındaki ilişkiyi *özerk* olarak belirlemiştir (Skocpol, 1999: 9).

Marx ve Gramsci'den hareketle, kapitalistleşme sürecindeki toplumsal formasyonlarda devletin görece özerk yapısını vurgulayabiliriz. Bu yanı sıra devlet, sürekli Bonapartistizm veya sürekli Sezarizm konumunda bulunmaktadır. Burada temel sebep, kapitalist üretim tarzının iki kutbu olan burjuvazinin ve işçi sınıfının, henüz tam olarak olgunlaşmamasıdır ve sınıf bilincine tam olarak ulaşmaması gösterilebilir. Şüphesiz, burada vurgulanan sürekli Bonapartistizm veya sürekli Sezarizm, tarihsel bir olgudur ve egemen sınıf olan burjuvazi gelişip güç dengesini tamamen kendi tarafına çekince bu tarihsel olgu da bir başka ifadeyle devletin görece özerk yapısı sona erecektir. Devletin bu görece özerk

yapısından dolayı bu toplumsal formasyonlarda belirleyici kerte politik kerte haline gelmektedir. Politik kerte, ekonomik ve ideolojik kerteleri de biçimlendirme kudretine sahiptir. Bu durum teleolojiktir ve bu toplumsal formasyonlar için amaç kapitalistleşmektir. Kapitalistleşme sağlandıktan sonra politik kerte belirlenimli toplumsal formasyon aslı durumuna bir diğer deyişle ekonomik kerte belirlenimli toplumsal formasyona dönüşecektir.

Kapitalistleşme sürecinde olan toplumsal formasyonlarda devlet, politik bir aygıt olarak üretim ilişkilerinin tam ortasında bir yerde pozisyon almıştır. Bu toplumsal formasyonlar kapitalistleşme sürecinde olduğu için tam olarak piyasa mekanizmasını oluşturamamıştır. Devlet, en büyük tüketici olarak, bütçe harcamaları ile üretim ilişkilerini düzenlemeye ve değiştirmeye muktedir bir politik güçtür. Aynı zamanda düzenleyici bir diğer ifadeyle oyun kurucu devlettir. Çağdaşları olan kapitalistleşmiş ülkeler, ekonomik belirlenimli toplumsal formasyonlar ve ekonomik aktörlerin talepleri ile biçimlenirken, kapitalistleşme sürecindeki ülkelerde devlet, toplumsal yapıyı, politika ile bir arada tutmaktadır. Politika, toplumsal ilişkilerin her yanını sanki bir ağ şeklinde sarmıştır. Ekonomik alandan, gündelik alana, hukuksal alana, ideolojik alana her taraf politika tarafından belirlenmektedir. Bunun için temel sebep, kapitalistleşme sürecindeki toplumsal formasyonların, kapitalistleşmiş toplumsal formasyonlardan seviye bakımından geri kalmasıdır.

Bu bağlamda önemli bir nokta, yapı, ekonomik belirlenimli bir bütündür. Dolayısıyla, kapitalistleşme sürecindeki ülkeler için politik belirlenimli bir toplum modeli, son aşamada ekonominin dinamikleri tarafından biçimlenmektedir. Ancak, bir altyapı kertesini olan ekonomi, politik kerte tarafından dolayımlandırılmaktadır. F. Engels'in. (2000b: 248) belirttiği gibi; politik kerte siyasi zor ile ekonomik kerte arasında şu şekilde bir ilişki vardır; “

“Buna göre, zorun tarihte ekonomik gelişme karşısında oynadığı rol açıktır. Birincisi, tüm siyasi zor, başlangıçta ekonomik, toplumsal bir işleve dayanır... İkincisi, siyasi zor, toplumdaki bağımsızlaştıktan, onun hizmetçisi olmaktan çıkıp onun efendisine dönüştükten sonra, iki farklı yönde etkide bulunabilir. Ya doğal ekonomik gelişme anlamında ve yönünde, ki bu durumda ikisi arasında bir çatışma yoktur, ekonomik gelişme hızlanır. Ya da ona karşı etki gösterir ve bu durumda, ekonomik gelişme karşısında, birkaç istisna dışında kural olarak yenilgiye uğrar.”

Buradan şu sonuç çıkarılabilir; politika, ekonomi ile ilişkisinde işlevseldir ve eğer politik zor, ekonomik gelişme ile aynı yönde giderse ekonomik gelişme hızlanır veya ekonomiye karşı gelişirse ekonomik gelişme onu yenilgiye uğratar. Bizim tezimiz olan politik kerte belirlenimli kapitalistleşme sürecindeki toplumsal formasyonlarda politika, tam olarak ekonomik gelişmelerle paralel gelişmektedir. Burada bağımlılık okulunun belirttiği üzere kapitalistleşme sürecindeki toplumsal formasyonlarda burjuvazi, dışsal anlamda uluslararası iş bölümüne uygun olarak, politik anlamda oluşturulmaktadır.

Kapitalistleşme sürecindeki toplumsal formasyonlarda politik kerte, işlevsel bir rol üstlenmektedir. Kendilerine kapitalistleşmiş ülke toplumsal modelini hedef koyan kapitalistleşme sürecindeki toplumun egemen sınıfları, politik kerteyi, toplumsal -ekonomik, hukuksal ve ideolojik- değişimi hızlandırıcı bir araç olarak kullanmaktadır. Ekonomik olarak, kapitalistleşmiş toplumsal formasyon modellerindeki çok uluslu şirketlerin prototiplerini yaratmak için, politik belirlenim ile, artı-değer transferini hızlandırmakta, toplumu “modernleştirmekte”, alt sınıflardan ve gruplardan oluşabilecek itirazları önlemektedirler. Hukuksal olarak, modernleşme süreçleri, kapitalistleşmiş toplumsal formasyonlardan hukuki düzenlemeleri alarak kapitalistleşme sürecindeki toplumsal formasyonlar gelişmeye çalışmaktadır. Kapitalistleşmiş toplumsal formasyonlar ile kapitalistleşme sürecindeki toplumsal formasyonlar arasında karşılaştırma yaparsak sonuç;

	Kapitalistleşmiş Toplumsal Formasyonlar	Kapitalistleşme Sürecindeki Toplumsal Formasyonlar
Kertelerin Eklemlenmesi	Ekonomik Kerte Başat Toplumsal Formasyon	Politik Kerte Başat Toplumsal Formasyon
Devlet-Sınıf İlişkisi	Tam Bağımlı Devlet	Görece Özerk Devlet
Devlette Etkin Sınıf	Büyük Burjuvazi	Küçük Burjuvazi

SONUÇ

Toplumsal formasyonlar, ekonomi temel, politika ve ideoloji üst yapı kerteninin eklemelenmesi sonucunda varlık kazanmaktadır. Bu niteliği toplumsal formasyonun yapı boyutudur. Bütünsellik, yapının yanında özne ve pratiğin de birleşiminden oluşmaktadır. Bilimsel yöntem gereği, bu üç boyutu -yapı, özne, pratik- eş anlı analiz etmek olanak sınırları içerisinde değildir. Dolayısıyla iktisadın ceteris paribus ilkesi gereği, tek boyutu ele alıp diğer boyutları sabit kabul etmek bilimsel zorunluluktur. Bu çalışmada kapitalistleşme sürecindeki toplumsal formasyonlar, yapı boyutu ile ele alınmıştır. Burada ele alınan olgu olan kapitalistleşme sürecindeki toplumsal formasyonlar, tarihsel gelişim ve sınıflar arası ilişki çerçevesinde de tekrar ele alınabilir.

Kural olarak toplumsal formasyonu oluşturan yapı, ekonomi belirlenimli politika ve ideoloji üst yapı çerçevesinde şekillenir. Ancak tarihsel olarak bu eklemeler farklı kombinasyonda eklemelenmediği gibi üst yapı kertenleri de dönemselsel olarak belirleyici olabilmektedir. Kapitalistleşmiş toplumsal formasyonlar, ekonomi başat toplumsal formasyonlar iken kapitalistleşme sürecindeki toplumsal formasyonlar, belirli bir moment boyunca politika başat toplumsal formasyonlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu moment, kapitalistleşme sürecindeki toplumsal formasyonun ontolojisi gereği kapitalistleşme sağlanana kadar sürmektedir.

Kapitalistleşme sürecindeki toplumsal formasyonlar için temel sorunsal, kapitalistleşme için gerekli olan ilksel birikimdir. Bu formasyonlar, ilksel birikim, eşitsiz yapı, krizler ve sınıf mücadelesi gibi ekonomi kertenin yarattığı sorunlar çerçevesinde şekillenmiştir. Bundan dolayı bu toplumsal formasyonlara, ekonomik kertenin çizdiği sınırları aşacak bir yaklaşım gerekmektedir. Bu yaklaşım, politik kertenin belirleyiciliğidir. Politik kerte, bir ağ gibi bu toplumsal formasyonları sarmaktadır ve yapının bütünselliğini korumaktadır. Böylece yapı, ontolojik teleolojisine uygun olarak sermaye birikimini sürdürmeye devam etmektedir.

Politik kerte belirleyiciliğini devlet aracılığıyla ortaya koymaktadır. Devlet, üretici güçler ve üretim ilişkilerinin birliğine dayanan toplumsal yapıyı, müdahaleci bir anlayışla düzenlemektedir ve yapının bütünselliğini korumaktadır. Kapitalist üretimin iki kutbu olan burjuvazi ve işçi sınıfının henüz tam anlamıyla olgunlaşmadığı bu toplumsal formasyonda, kapitalistleşmiş toplumsal formasyonların aksine devlet, sınıf ilişkilerinden görece bağımsızdır. Ancak bu geçici bir durumdur ve toplumsal formasyon kapitalistleştikten sonra ve ekonomi belirlenimli bir toplum haline dönüştükten sonra devlet, güçlü olan sınıfın etki alanına girecektir.

Politik bir aygıt olan devletin toplumsal formasyona müdahalesi sonucu kapitalist artı-değer transferi hızlanmakta ve bu sürecin aktörleri belirlenmektedir. Dolayısıyla bu toplumsal formasyonlarda burjuvazi ve işçi sınıfının oluşumu nesnel değil öznel bir süreçtir. Bu yapıyla bu ekonomik kategoriler, politika aracılığıyla inşa edilmektedir. Devlet, bir aygıt olarak toplumsal formasyonun ontolojik hedefi olan kapitalistleşmeyi müdahale ederek sağlamaktadır. Böylece siyasal iktidar, kendi inşası olan ekonomik kerteyi, politik kerte aracılığı ile yapıya eklemektedir. Sonuç olarak, politik kerte belirlenimli kapitalistleşme sürecindeki toplumsal formasyonlar, diğer olgulara benzer şekilde tarihsel olarak geçicidir ve özeldir. Ontolojik teleolojik durumuna uygun tarzda kapitalistleştiği zaman yapının eklemelerinin yeni tarihsel biçim alacağını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Althusser, L. (2005), *Yeniden Üretim Üzerine*, çev. A. Işık Ergüden, İthaki Yayınları, İstanbul
- Althusser, L. (2014), *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev. Alp Tümertekin, İthaki Yayınları, İstanbul
- Clausewitz, C. W. (2011), *Savaş Üzerine*, çev. Selma Koçak, Doruk Yayınları, İstanbul
- Drayton, R. (2019), "Race, Culture, and Class European Hegemony and Global Class Formation, Circa 1800-1950", *The Global Bourgeoisie the Rise of the Middle Classes in the Age of Empire*, ed. Christof Dejung, David Motadel ve Jürgen Ostehammel, Princeton University Press
- Dworkin, R. (1977), *Taking Rights Seriously*, Harvard University Press
- Engels, F. (2000a), *Tarihsel Materyalizm Üzerine Mektuplar 1890-1894*, çev. Öner Ünalın, BS Yayınları, Ankara
- Engels, F. (2000b), *Anti-Dühring*, çev. İsmail H. Yarkın, İnter Yayınları, İstanbul

- Frank, A. G. (1978), *World Accumulation 1492-1789*, Algora, New York
- Gill, G. (2008), *Bourgeoisie, State, and Democracy: Russia, Britain, France, Germany, and the USA*, Oxford University Press
- Gramsci, A. (2000), *The Gramsci Reader Selected Writings 1916-1935*, ed. David Forgacs, New York University Press
- Jessop, B. (2018), *Devlet Dün Bugün Gelecek*, çev. Atilla Güney, Epos Yayınları, Ankara
- Kondratieff, N. D. (2010), *İktisadi Yaşamın Uzun Dalgaları*, çev. Uğur Selçuk Akalın, Kalkedon Yayınları, İstanbul
- Laclau, E. & Mouffe, C. (2017), *Hegemonya ve Sosyalist Strateji Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru*, çev. Ahmet Kardam, İletişim Yayınları, İstanbul
- Marx, K. & F. Engels. (2018), *Komünist Manifesto*, çev. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul
- Marx, K. (1993), *Ekonomi Politikinin Eleştirisine Katkı*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara
- Marx, K. (2004), *Grundrisse Ekonomi Politikinin Eleştirisinin Temelleri c. I*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, Ankara
- Marx, K. (2016), *Louis Bonaparte'nın 18 Brumaire'i*, çev. Erkin Özalp, Yordam Yayınları, İstanbul
- Poulantzas, N. (2004), *Devlet, İktidar, Sosyalizm*, çev. Turhan Ilgaz, Epos Yayınları, Ankara
- Rawls, J. (1999), *A Theory of Justice*, Harvard University Press
- Skocpol, T. (2008), *States and Social Revolutions A Comparative Analysis of France, Russia and China*, Cambridge University Press
- Skocpol, T. (1999), "Bringing the State Back in: Strategies of Analysis in Current Research", *Bringing the State Back in*, ed. Peter B. Evans, Dietrich Rueschemeyer ve Theda Skocpol, Cambridge University Press